

TEKSTY PARALELNE JAKO NARZĘDZIE POMOCNICZE PRZY SPORZĄDZANIU TŁUMACZEŃ (SPECJALISTYCZNYCH)

Artur Dariusz KUBACKI, dr
Instytut Filologii Germańskiej, Uniwersytet Śląski w Katowicach
ul. gen. S. Grot-Roweckiego 5, 41-200 Sosnowiec
kubart@post.pl

Abstrakt: Niniejszy artykuł poddaje analizie tekst paralelny (równoległy) jako narzędzie pomocnicze w tłumaczeniu specjalistycznym. Przekład tekstów fachowych bez wykorzystania – w pierwszej kolejności - tekstów paralelnych, a następnie słowników, glosariuszy i innych pomocy jest praktycznie w dzisiejszych czasach nie do pomyślenia. Na wstępie zebrano i skomentowano rozmaite definicje tekstu paralelnego występujące w badaniach translatorskich, opierając się na poglądach naukowców z Polski oraz krajów niemieckojęzycznych. W literaturze przedmiotu istnieje wiele różnych terminów określających teksty paralelne, jak np. teksty przeciwne, pośrednie, bazowe, poboczne, wzorce tekstowe. Pełnią one także różne funkcje i mogą być poddane analizie na różnych etapach. W kolejnej części artykułu przedstawiono wady i zalety przekładu (specjalistycznego) z wykorzystaniem tekstów paralelnych, a następnie omówiono na przykładzie dziedziny prawa sposoby wyszukiwania tekstów paralelnych. Natomiast w końcowej części artykułu zaprezentowano wyniki eksperymentu przeprowadzonego na potrzeby niniejszego artykułu w prywatnej szkole kształcącej tłumaczy specjalistycznych, który w pełni potwierdza zasadność użycia tekstów paralelnych w praktyce translacyjnej.

PARALLEL TEXTS AS AN AUXILIARY TOOL IN THE PROCESS OF (SPECIALIST) TRANSLATION

Abstract: The article contains an analysis of parallel texts as an auxiliary tool in the process of specialist translation. The translation of professional texts with the use of parallel texts as the primary source and dictionaries only as the secondary source is nowadays a widely adopted strategy. At the beginning of the article, the author discusses different definitions of a parallel text proposed by Polish and German researchers. In academic literature, various terms are used for parallel texts, for instance opposite, intermediary, base, supplementary or model texts. These types of texts fulfil different functions and might be subject to analysis at various stages. In the next part of the article, the author discusses the advantages and disadvantages of (specialist) translation with the use of parallel texts and presents the methods of finding parallel texts in the field of law. Finally, he describes the results of an experiment conducted for this article in a private school for specialist translators. The experiment fully confirmed the usefulness of parallel texts in the process of translation.

Słowa kluczowe: tekst paralelny, przekład prawniczy, przekład specjalistyczny, metoda porównania tekstów paralelnych w przekładzie

Wstęp

Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie istotnej roli tekstów paralelnych jako głównej pomocy w codziennej pracy tłumacza. W publikacji skupimy się na przedstawieniu zalet i wad tekstów paralelnych przy wykonywaniu tłumaczeń specjalistycznych. Na wstępie należy wyjaśnić, iż teksty paralelne pełnią różne funkcje. Po pierwsze, stanowią źródło wiedzy i mogą służyć jako teksty bazowe, przez co pomagają w lepszym zrozumieniu tekstu wyjściowego, a tym samym we właściwym dokonaniu przekładu. Po drugie, dają tłumaczowi możliwość zapoznania się z różnymi konwencjami gatunkowymi tekstów w makro- i mikroujęciu. Po trzecie, zawierają znacznie bardziej aktualną terminologię aniżeli słowniki, a pojęcia zawsze występują w określonym kontekście. Stanowią zatem źródło fachowych wyrażań i standardowych sformułowań, ale i zwrotów idiomatycznych, które można wykorzystać w tłumaczeniu. Ponadto analiza tekstów paralelnych oznacza dla tłumacza oszczędność czasu przy wyszukiwaniu właściwej terminologii w porównaniu z innymi źródłami wykorzystywanymi przez niego. Zaletom tekstów paralelnych towarzyszą nieliczne wady. Dotyczą one nie tylko oceny jakości i rzetelności tekstów paralelnych, ale i trudności w wyszukaniu odpowiednich tekstów paralelnych ewentualnie ich odróżnieniu od tłumaczeń. Na koniec omówimy krótko wyniki eksperymentu, który wyraźnie potwierdził, iż teksty paralelne – jako efektywniejsze i pewniejsze źródło terminologii specjalistycznej – oferują większą pomoc przy tłumaczeniu tekstów prawniczych niż słowniki. Stanowi to podstawę tezy, zgodnie z którą teksty paralelne mają do zaoferowania znacznie więcej niż słowniki, a czasem nawet są w stanie całkowicie je zastąpić w procesie tłumaczenia (specjalistycznego).

Teksty paralelne jako przedmiot badań translatoryki

Definicja pojęcia⁷⁰

W przekładoznawstwie Göpferich (2005, 184) pod pojęciem tekstu paralelnego rozumie „teksty w różnych językach, z których każdy sporządzony został w języku ojczystym – najlepiej przez kompetentnego *native speaker*a, niebędące wzajemnym tłumaczeniem, jednak dotyczące tego samego tematu i będące ze sobą zgodne pod względem funkcji komunikacyjnej, tzn. należące do tego samego gatunku tekstów (ewentualnie grupy tekstów)“. Na podstawie tej definicji można stwierdzić za Spillnerem (1981, 241), że teksty paralelne to teksty oryginalne, sporządzone w określonym języku, które należą do tego samego gatunku tekstu, co tekst wyjściowy, dotyczą tego samego tematu i spełniają taką samą funkcję. Tym samym teksty paralelne reprezentują ten sam typ tekstu, a nawet można je traktować jako prototypy określonego gatunku tekstu.

Wilss (1996, 160) stwierdza, że teksty paralelne to „teksty [...] w różnych językach, zbieżne pod względem tematycznym, stylistycznym i sytuacyjnym [...]”. Jako przykłady podaje nekrologi, streszczenia i artykuły encyklopedyczne. Ze względu na fakt, iż teksty te w różnych kulturach wykorzystywane są w porównywalnych

⁷⁰ Wszystkie tłumaczenia omawianych definicji niemieckich pochodzą od autora artykułu.

sytuacjach, można traktować je jako paralelne pod względem funkcjonalnym. Są badane w celu wyłonienia „elementów tekstu [...] będących językową manifestacją określonego gatunku tekstu“ (Wilss 1996, 160).

Teksty paralelne definiowane są także jako „teksty oryginalne, sporządzone w różnych językach, jednak porównywalne pod względem funkcjonalnym i ewentualnie także tematycznym, tzn. teksty, które według istotnych czynników niezwiązanych z tekstem, takich jak funkcja komunikacyjna, okoliczności powstania, struktura retoryczna, medium, można przyporządkować do tego samego *genre* lub tego samego gatunku tekstu albo przynajmniej uznać za wykazujące istotne podobieństwa” (Fabricius-Hansen 2007, 323).

Zgodnie z powyższymi definicjami teksty paralelne to teksty, które zarówno w kulturze języka wyjściowego, jak i docelowego umiejscowione są w tej samej sytuacji komunikacyjnej. Teksty te cechują się porównywalną konwencją struktury tekstu, jednak różnią się od siebie językiem. Z ww. definicji wynika także inna istotna cecha, a mianowicie taka, że teksty paralelne to nie tylko teksty tego samego gatunku w języku docelowym, ale także posiadające zbliżoną tematykę. Konwencje gatunków tekstu (np. broszura turystyczna, ubezpieczeniowa, podatkowa) zależą od dyscypliny i różnią się od siebie w zależności od niej. Ze względu na to, że teksty w różnych językach nigdy nie posiadają takiej samej struktury, nie da się porównywać tekstu wyjściowego i paralelnego akapit po akapicie, lecz w większości przypadków w tekście paralelnym najpierw należy znaleźć fragment odpowiadający tekstowi wyjściowemu. Aby uzyskać pewność co do tego, że wyszukany tekst paralelny stanowi reprezentatywny przykład danego gatunku, należy zgromadzić możliwie wiele tekstów, najlepiej pochodzących od różnych autorów (por. Wilss 1996, 156 i n.).

Dla Hohnholda (1990, 24) teksty paralelne to teksty przeciwne (Gegentexte). Uważa, że „najbardziej naturalnym materiałem pomocniczym, z jakiego można skorzystać, jest oryginalny tekst specjalistyczny w języku, na który ma być wykonane tłumaczenie; tekst z tej samej dziedziny i w miarę możliwości należący do tej samej kategorii tekstów“. Zatem teksty przeciwne to teksty paralelne, w przeciwieństwie do tekstów pobocznych (Nebentexte), stanowiących pomoc dla tłumacza w języku wyjściowym (por. Hohnhold 1990, 24 i n.).

Schmitt (1982 cyt. za Bungarten 1992, 203) określa teksty w języku docelowym, których selektywna analiza powinna pozytywnie wpłynąć na produkcję tekstu docelowego, jako teksty pośrednie (Mitteltexte). Przy tym teksty paralelne traktowane są jako podkategoria tekstów pośrednich. Oprócz posługiwania się tekstami pośrednimi Schmitt zaleca tłumaczom korzystanie z porad ekspertów. Teksty paralelne wyjątkowo dobrze sprawdzają się jako teksty pośrednie, bowiem umożliwiają tłumaczowi wstępne zapoznanie się z dziedziną, której dotyczy zlecenie. Rezultatem tego wdrożenia powinno być wykonanie tłumaczenia w pełni zrozumiałego dla odbiorcy tekstu docelowego. Oznacza to, że tłumaczenie powinno możliwie najlepiej odpowiadać konwencjom oraz idiomatyce języka docelowego. Zachowanie konwencji oraz idiomatyki ułatwi odbiorcy tekstu docelowego nie tylko zrozumienie tekstu, ale i orientację w nim (por. Schmitt 1982, cyt. za Bungarten 1992, 203 i n.).

Teksty paralelne mogą, zdaniem Holz-Mänttari (1981, 8), stanowić także źródło wiedzy. W tej funkcji określane są jako teksty bazowe (Hintergrundtexte). Zdaniem Göpferich (1995, 151) teksty paralelne i teksty poboczne mogą poszerzać wiedzę specjalistyczną lub ogólną. Teksty w języku wyjściowym lub docelowym, posiadające ten sam stopień fachowości co tekst wyjściowy oraz dotyczące tego samego tematu, stanowią dla tłumacza pomoc w interpretacji wieloznacznych informacji. Ponadto teksty paralelne można wykorzystywać do wyszukiwania sformułowań i wyrażeń, których zakres interpretacyjny odpowiada wyrażeniu użytemu w języku wyjściowym.

Analiza tekstów paralelnych polega na zestawieniu ze sobą tekstów, „w przypadku których nie występuje relacja tekst wyjściowy-tłumaczenie, które jednak są ze sobą porównywalne pod względem tematycznym i pragmatycznym” (Spillner 1981, 241). Rozróżnia się trzy etapy analizy tekstów paralelnych. Na pierwszym etapie następuje porównanie adaptacji tekstów. Tekst dostosowywany jest bowiem do określonych adresatów. Przy tym uwzględniana jest dotychczasowa wiedza, oczekiwania, potrzeba informacji oraz otoczenie społeczno-kulturowe odbiorców tekstu. Według powyższych kryteriów dokonywana jest stosowna modyfikacja. Na drugim etapie odbywa się porównanie tekstów w kontekście sytuacyjnym. Tutaj można odwołać się do definicji tekstu paralelnego: „Teksty w różnych językach są ze sobą porównywalne, jeżeli przy tej samej tematyce zostały sporządzone w ekwiwalentnych sytuacjach komunikacyjnych (miejsce, okoliczność, cel itd.) lub według ekwiwalentnej strategii komunikacji” (Spillner 1981, 242). Trzeci etap to porównanie gatunku tekstu, w ramach którego analizowane są stylistyczne, morfologiczno-syntaktyczne oraz lingwistyczne możliwości realizacji w porównywanych językach roboczych. Najpierw następuje wyszczególnienie specyficznych cech danego gatunku tekstu tylko w jednym języku. Ten korpus w języku wyjściowym zestawiany jest z odpowiednim korpusem cech tekstu w języku docelowym (por. Spillner 1981, 241-243).

Zastanówmy się, czy tłumacze tekstów specjalistycznych mogą posługiwać się tekstami paralelnymi, oprócz korzystania ze słowników (specjalistycznych) oraz własnych glosariuszy (specjalistycznych). Teksty paralelne posiadają dodatkową zaletę w stosunku do słowników i własnych glosariuszy: pod względem językowym, stylistycznym i uzusu stanowią autentyczne wzorce tekstowe. Na rolę tekstów paralelnych jako nieodzownych narzędzi pomocniczych w tłumaczeniu specjalistycznym, w szczególności o tematyce prawniczej, wskazują także polscy językoznawcy, jak np. Kielar (1991), Krzysztoforska-Weisswasser (1995), Matulewska (2010) oraz Weigt (2010) (por. także Kubacki 2012).

Krzysztoforska-Weisswasser (1995, 18) definiuje tekst paralelny jako tekst tego samego typu, na ten sam temat oraz powstały w tej samej sytuacji komunikacyjnej. Obok tekstów paralelnych wyróżnia teksty porównywalne, dotyczące wprawdzie tego samego tematu, jednak stanowiące inny gatunek tekstu.

Matulewska (2010, 59) podkreśla, iż teksty paralelne istnieją wraz z tłumaczeniem lub bez tłumaczenia. Zwraca uwagę na to, że tłumaczone teksty paralelne mogą posiadać błędy i jedynie bardzo doświadczeni tłumacze są w stanie ocenić ich jakość.

Zdaniem Weigta (2010, 55) teksty paralelne pełnią funkcję tekstów wzorcowych, o ile za ich pomocą można porównywać globalną strukturę norm prawnych, ich makro- i mikrostrukturę oraz poszerzyć i utrwalić wiedzę prawniczą studentów.

Kielar (1991, 137) poleca za Voellnagem (1980, 100) stosowanie tzw. metody wzorca. Polega ona na korzystaniu z książek, rozpraw, opracowań oraz innych materiałów w języku tłumaczenia, posiadających krótki cykl wydawniczy, co gwarantuje dostępność możliwie aktualnych danych. Wszystkie te materiały Kielar nazywa wzorcami tekstowymi. Stanowią one źródło terminologii i stałych zwrotów oraz konstrukcji tekstowych.

Zalety i wady tekstów paralelnych

Tekst na ten sam temat należący do tego samego gatunku, co tekst wyjściowy można wykorzystać na trzy sposoby. Po pierwsze, jako kontekst pojęciowy. Pojęcia specjalistyczne zawsze umieszczone są w określonym kontekście, na podstawie którego można ustalić ich znaczenie. Po drugie, tego rodzaju tekst informuje o faktycznym zastosowaniu występujących w nim terminów specjalistycznych, konwencjach języka na wszystkich poziomach oraz rejestrze języka. Po trzecie, może służyć jako tekst bazowy, który traktuje o przedmiocie tekstu wyjściowego.

Tym samym teksty paralelne są dla tłumacza źródłem informacji zarówno o charakterze specjalistycznym, jak i lingwistycznym. Informacje specjalistyczne to informacje dotyczące określonej dziedziny, umożliwiające tłumaczowi zrozumienie tekstu. Wiedzę tę można nabyć zarówno w języku wyjściowym, jak i docelowym. Informacje lingwistyczne obejmują informacje, dotyczące albo tylko języka wyjściowego, albo tylko języka docelowego, niezwiązane z treścią tekstu. Analizując teksty paralelne, tłumacz nabywa wiedzę fachową, a jednocześnie informacje lingwistyczne.

W przypadku tekstów paralelnych w centrum uwagi znajduje się tekst w ujęciu holistycznym. Zwroty i frazeologia muszą nadawać się do użycia w określonych tekstach, typach tekstów, dziedzinach i zdaniach. Tłumacz posługujący się tekstami paralelnymi koncentruje się na tekście jako całości, co gwarantuje zachowanie ekwiwalencji na płaszczyźnie tekstu. Dzięki analizie tekstów paralelnych w tekście docelowym stosowane są wyrażenia, których użyłoby w języku docelowym również specjaliści danej dziedziny (por. Hohnhold 1990, 63). Jednak posługiwanie się językiem specjalistycznym to nie tylko stosowanie fachowej terminologii, to także informacje o kolokacjach, rejestrze językowym i stylistyce, typowych strukturach syntaktycznych, strukturze i podziale tekstów określonego gatunku, a także stosowanie określeń w charakterystycznym kontekście. Teksty paralelne doskonale sprawdzają się także w badaniu tych aspektów. Przy posługiwaniu się tekstami paralelnymi istotne znaczenie ma fakt, iż wyszukane teksty paralelne można wykorzystywać również przy kolejnych zleceniach, a nie tylko w pojedynczym przypadku.

Generalnie teksty paralelne mogą pod wieloma względami ułatwić tłumaczowi produkcję tekstu docelowego. Oprócz przyrostu wiedzy ogólnej i fachowej oraz uzyskania informacji na temat różnych aktualnych okoliczności faktycznych, występujących w obszarze stosowania języków roboczych, co prowadzi do lepszego zrozumienia tekstu wyjściowego

oraz umożliwia fachowe odtworzenie tekstu wyjściowego w języku docelowym, tłumacz dzięki analizie i stosowaniu tekstów paralelnych przy produkcji tekstu docelowego może skopiować konwencję charakterystyczną dla danego gatunku tekstu.

Ponadto terminologia występująca w tekstach paralelnych może być bardziej aktualna niż ta w słownikach. Zresztą dotyczy to nie tylko terminologii, ale i informacji zawartych w tekstach paralelnych. Dzięki ich analizie tłumacz może być zawsze na bieżąco również w tych dziedzinach, w których następuje szybki postęp techniczny i ciągłe zmiany.

Poza tym tekst paralelny stanowi pewnego rodzaju wzór, na którym tłumacz może się oprzeć, dokonując przekładu z języka wyjściowego na język docelowy. Wielopłaszczyznowość tekstów paralelnych powoduje, że posiadają one przewagę również nad kompendiami terminologicznymi. Kolejną zaletą tekstów paralelnych jest fakt, iż można w nich znaleźć dodatkowe informacje, przydatne przy tłumaczeniu innych tekstów. Są to, między innymi, definicje, konteksty, synonimy, antonimy, skróty i akronimy.

Teksty paralelne mogą też stanowić podstawę ćwiczeń terminologicznych dla adeptów zawodu, bowiem pokazują, jak faktycznie funkcjonuje język fachowy. Pokazują więc sposób posługiwania się terminologią fachową w kontekście. Ponieważ terminy specjalistyczne są elementem tekstu, język ogólny, stosowany w tekście docelowym, musi odpowiadać konwencji typowej dla danego gatunku tekstu. Zatem terminologii i języka ogólnego nie można rozpatrywać jako czynników niezależnych od siebie, ponieważ są skuteczne tylko wtedy, gdy występują łącznie. Język ogólny scala i objaśnia terminologię fachową oraz stanowi jej szkielet. Należy uwzględnić to w tłumaczeniu tekstów specjalistycznych, dlatego również w tym zakresie wskazane jest posługiwanie się tekstami paralelnymi.

Jeszcze raz zwróćmy uwagę na istotne znaczenie i funkcję wielojęzycznej analizy konfrontatywnej tekstów. Teksty paralelne stanowią źródło pojęć, wyrażen i kolokacji oraz struktur idiomatycznych i syntaktycznych w językach roboczych. Ponadto są wzorcem sposobu łączenia terminologii fachowej z językiem ogólnym. Tłumacz, mając styczność z całym tekstem, a nie tylko pojedynczymi słowami lub fragmentami, skupia się na tekście jako całości. Taki sposób postępowania gwarantuje zachowanie ekwiwalencji na płaszczyźnie tekstu. Ponadto dzięki tekstom paralelnym można wyprowadzić także inne, niestandardowe znaczenia wyrażen fachowych. W ten sposób tłumacz poznaje realia charakterystyczne dla obszaru stosowania języków roboczych oraz nabywa wiedzę fachową, która nie tylko ułatwia, ale i przyspiesza proces tłumaczenia (por. Hohnhold 1990, 17-69).

Teksty paralelne są pożyteczne także z ekonomicznego i pragmatycznego punktu widzenia, ponieważ można je wykorzystywać wielokrotnie przy zleceniach tłumaczeniowych o podobnej tematyce. Oznacza to nie tylko mniejszy nakład czasu na poszukiwanie terminologii na potrzeby przekładu, ale także oszczędność czasu przy dostosowywaniu tłumaczenia do konwencji gatunkowych obowiązujących w języku docelowym. Przestrzeganie tych konwencji gwarantuje spełnienie oczekiwań fachowego odbiorcy tekstu w kulturze docelowej. Dzięki temu tłumaczenia w idealnym przypadku nie można odróżnić od oryginalnego tekstu specjalistycznego.

Mimo jednoznacznej przewagi zalet teksty paralelne posiadają także wady. Największą trudność przy wyszukiwaniu tekstów paralelnych stanowi znalezienie takiego tekstu, który będzie odpowiedni dla danego zlecenia. Jeśli na przykład tłumacz nie zna prawidłowych odpowiedników kluczowych terminów lub nazw zawartych w tekście wyjściowym, znalezienie tekstu paralelnego może okazać się niezwykle żmudnym i trudnym procesem. W takim przypadku przed rozpoczęciem poszukiwania tekstu paralelnego konieczne są badania terminologiczne. Dopiero po znalezieniu właściwych określeń – najczęściej tytułu lub kluczowych pojęć – można w ogóle rozpocząć poszukiwanie tekstu paralelnego. Może się też zdarzyć, że sam tekst paralelny nie będzie stanowił pomocy na każdej płaszczyźnie produkcji tekstu docelowego.

Poza tym często trudno ocenić aktualność, jakość i wiarygodność wyszukanych tekstów paralelnych (w szczególności tych pochodzących z Internetu). Czasem zdarza się również, że trudno odróżnić tekst paralelny od tłumaczenia na język docelowy. Zasadniczo odradza się posługiwanie się tłumaczeniami na język docelowy, ponieważ wiąże się to z różnymi problemami. Tłumaczenie mogło być wykonywane w pośpiechu, przez co może być mało rzetelne i zawierać błędy, albo w zbyt dużym stopniu opierać się na tekstowych i syntaktycznych strukturach oryginału. Poza tym istnieje ryzyko, że tłumaczenie sporządził nierodzimym użytkownik języka lub *native speaker* nieposiadający doświadczenia translatorskiego. Z wyjątkiem oficjalnych tłumaczeń, opracowywanych przez europejskie i międzynarodowe organizacje i instytucje oraz wspólnoty, takie jak UE lub ONZ, tłumacz przy produkcji tekstu docelowego nie powinien opierać się na tekście będącym tłumaczeniem. Zaleca się raczej stosowanie „autentycznych“ tekstów paralelnych.

Jeżeli w obrębie danego języka występuje kilka języków standardowych, jak na przykład ma to miejsce w przypadku niemieckiej, austriackiej lub szwajcarskiej odmiany języka niemieckiego lub australijskiej, brytyjskiej i amerykańskiej odmiany języka angielskiego, to przy wyborze tekstu paralelnego należy uwzględnić ten aspekt. Należy zatem wziąć pod uwagę obszar językowy, z którego pochodzą pomocnicze teksty, a więc określony teren geograficzny, w którym występuje specyficzna odmiana języka. Różnice te mogą wyrażać się w ortografii, terminologii i frazeologii (por. Hohnhold 1990, 138).

W związku z tym, że stałe połączenia wyrazowe i standardowe sformułowania odgrywają ważną rolę w odniesieniu do tekstów fachowych, teksty paralelne są pomocne przede wszystkim przy tłumaczeniu tego typu tekstów. Teksty paralelne nie znajdują zastosowania przy tłumaczeniu tekstów literackich. W tym przypadku byłoby właściwie niemożliwe wyszukanie tekstu paralelnego, który pod każdym względem odpowiadałby tekstowi wyjściowemu. Nawet przy zbieżności tematycznej zawsze będziemy mieć do czynienia z inną sytuacją, tzn. umiejscowieniem w kontekście kulturowym, i prawdopodobnie z inną funkcją tekstu paralelnego. Można zatem stwierdzić, iż teksty paralelne sprawdzają się głównie podczas tłumaczenia tekstów, zawierających znormalizowane elementy, oraz tekstów posiadających określoną strukturę.

I wreszcie należy wspomnieć o utrudnionym dostępie do tekstów paralelnych w przypadku języków pozaeuropejskich (np. japońskiego, koreańskiego, chińskiego). Wyszukanie takiego tekstu jest niezwykle trudne, a w przypadku tekstów prawniczych -

ze względu na nieprzystawalność systemów prawa oraz ogromne różnice kulturowe - czasem nawet niemożliwe.

Wyszukiwanie tekstów paralelnych na przykładzie dziedziny prawa

Zasobami pożytecznymi zarówno dla tłumaczy, jak i dla prawników są zbiory wzorów umów i pism (czasami dostępne także w formie elektronicznej na płycie CD). Można znaleźć w nich teksty paralelne, zbiory te zawierają bowiem popularne teksty prawnicze, jak np. akty prawne oraz rozmaite rodzaje umów. Dzięki tym wzorom dokumentów ani praktykujący prawnicy, ani tłumacze nie muszą samodzielnie produkować nowych tekstów. Tłumacze powinni jednak zwrócić szczególną uwagę na aktualność wzorcowych dokumentów zawartych w zbiorach umów i pism, aby uwzględniły one aktualny stan prawny w krajach danego języka. Oprócz wspomnianych tu wzorów umów i pism standardowe teksty umów można często znaleźć również w materiałach dydaktycznych: podręcznikach i skryptach (por. Bergmans 2007, 59). W ten sposób poszczególne fragmenty przykładowej umowy sprzedaży, pochodzącej ze zbioru umów i pism w języku docelowym, można wykorzystać jako źródło terminologii, wyrażeń fachowych, zwrotów standardowych oraz wszelkich elementów konwencji gatunkowej na płaszczyźnie makro- i mikrostruktury tekstu. W najlepszym przypadku z przykładowego tekstu docelowego można przenieść do tłumaczenia całe fragmenty tekstu.

Nie bez znaczenia dla analiz terminologicznych na potrzeby przekładu są także komentarze do przepisów prawa, czasopisma branżowe (np. w Niemczech *Juristische Schulung*, w Polsce *Monitor Prawniczy*), leksykony i encyklopedie prawnicze oraz monografie poświęcone określonym gałęziom prawa.

W dzisiejszych czasach trudno też wyobrazić sobie pracę tłumacza bez Internetu. Przekład wymagałby wtedy znacznie większego nakładu pracy. Internet dostarcza bowiem ogromnej ilości informacji w niezwykle krótkim czasie, oferując tłumaczowi nowe sposobności badań terminologicznych. Oprócz możliwości kontaktowania się z innymi tłumaczami i ekspertami na całym świecie tłumacz, dokonując przekładu, może korzystać z dostępnych słowników *online*, tekstów paralelnych, encyklopedii, glosariuszy publikowanych na stronach internetowych międzynarodowych organizacji oraz baz terminologicznych w niezliczonych językach. Dzięki dostępności rozmaitych wyszukiwarek, katalogów, portali lub wirtualnych korpusów tłumacz ma dostęp do ogromnej ilości autentycznych tekstów obcojęzycznych, w tym również dokumentów specyficznych dla określonego kraju. Istotne znaczenie, zarówno jako encyklopedia, jak i z punktu widzenia poszukiwania tekstów paralelnych, ma encyklopedia internetowa Wikipedia. Jej wyjątkowość polega m. in. na tym, że najpopularniejsza wyszukiwarka Google często na pierwszym miejscu wyświetla odnośnik właśnie do niej. Mimo wielu zalet, począwszy od obszernych, ale i zwięzłych objaśnień, aż po łatwy dostęp, Wikipedia może jedynie w ograniczonym stopniu służyć tłumaczom jako źródło tekstów paralelnych. Istotnym problemem jest fakt, że połączone ze sobą wersje językowe artykułu niekoniecznie dotyczą *sensu stricto* tego samego zagadnienia. Zatem różne wersje językowe jednego artykułu nie są automatycznie tekstami paralelnymi. W związku z tym, iż tłumacz odpowiada za swój produkt, jego obowiązkiem jest

poparcie informacji i terminologii wyszukanej w Wikipedii dalszymi, bardziej wiarygodnymi źródłami.

Także krajowe i międzynarodowe bazy aktów prawnych *online* umożliwiają tłumaczom szeroki dostęp do tekstów (paralelnych) o tematyce prawniczej. W tym kontekście należy wspomnieć o systemie EUR-Lex, największej elektronicznej bazie aktów prawnych UE, oraz o systemie ISAP, największym Internetowym Systemie Aktów Prawnych w Polsce.

Dostępne na polskim rynku zbiory tekstów paralelnych⁷¹ zawierają dokumenty dotyczące różnych dziedzin życia i gospodarki. Dają możliwość zapoznania się z fachowym słownictwem oraz stylem charakterystycznym dla danego języka fachowego, takiego jak język prawniczy, administracyjny, ekonomiczny czy urzędowy. Dodatkową zaletą jest włączanie do zbiorów dokumentów z różnych krajów danego obszaru językowego.

Zbiory dotyczące pary językowej polski-niemiecki obejmują różne dziedziny prawa. Można znaleźć w nich liczne przykłady dokumentów z zakresu prawa pracy, postępowania karnego i administracyjnego, dokumentów związanych z prowadzeniem firmy, dokumentów samochodowych, USC, meldunkowych i szkolnych, pism sądowych czy aktów notarialnych.

Tłumacz, dokonując przekładu tekstów fachowych na inny język, z pewnością napotka liczne trudności natury terminologicznej i formalnej, które mogą wynikać z dysparycji systemów prawnych, administracyjnych i gospodarczych w krajach języka wyjściowego i docelowego. Zatem rola tekstów paralelnych polega na dostarczeniu tłumaczowi właściwej terminologii i frazeologii, jaką można spotkać w tekstach oryginalnych. Dotyczy to zwłaszcza tekstów wywodzących się z praktycznej działalności szkół, sądów, przedsiębiorstw, urzędów stanu cywilnego i organów administracji publicznej oraz innych placówek.

Eksperyment z wykorzystaniem tekstów paralelnych

W celu sprawdzenia skuteczności tekstów paralelnych w procesie przekładu prawniczego w porównaniu ze słownikami specjalistycznymi w maju 2012 r. przeprowadzono eksperyment wśród słuchaczy Centrum Szkoleń Tłumaczeniowych w Sosnowcu. Jest to niepubliczna jednostka przygotowująca do zawodu tłumacza specjalistycznego (także tłumacza przysięgłego) w zakresie języka angielskiego, niemieckiego i rosyjskiego.

Wśród 12 uczestników trzeciej edycji kursu w sekcji niemieckiej było 11 słuchaczek oraz 1 słuchacz, z których większość miała powyżej 25 lat. Niedawno ukończyli filologię germańską na różnych specjalnościach, jednak nigdy nie była to specjalność tłumaczeniowa. Ich kompetencje językowe były na poziomie C2 Europejskiego Systemu

⁷¹ Pod patronatem Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych PT TEPIS (wcześniej Polskie Towarzystwo Tłumaczy Ekonomicznych, Prawniczych i Sądowych TEPIS) w latach 1990-2011 ukazały się zbiory tekstów sądowych i urzędowych dla takich języków, jak angielski, niemiecki, francuski, rosyjski, włoski i polski. Ponadto ukazały się liczne zbiory autentycznych tekstów paralelnych, opracowane przez pracowników wyższych uczelni (np. Jeglińska/Ndiaye 2011, Iluk/Kubacki 2003, 2006, Biernacka-Licznar 2012).

Opisu Kształcenia Językowego. Pracowali oni jako tłumacze w firmach z kapitałem zagranicznym lub zamierzali w takim charakterze pracować.

Podczas eksperymentu należało w ciągu dwóch godzin lekcyjnych przetłumaczyć na język niemiecki dwa teksty specjalistyczne o objętości każdego z nich wynoszącej 1600 znaków ze spacjami. Jednym z tekstów było wezwanie do sądu polskiego w sprawie karnej, a drugim wezwanie w sprawie cywilnej. Podczas tłumaczenia połowa grupy miała do dyspozycji jedynie słowniki ogólne i specjalistyczne, zarówno mono-, jak i bilingwalne. Natomiast druga połowa grupy dysponowała wyłącznie sześcioma udostępnionymi przez lektora tekstami paralelnymi w postaci wezwań do sądu w sprawie cywilnej i karnej z Niemiec, Austrii i Szwajcarii.

Po sporządzeniu tłumaczeń każdego ze słuchaczy poproszono o podanie zalet i wad tłumaczenia z użyciem słowników lub tekstów paralelnych oraz wskazanie trudności, na jakie napotkał podczas realizacji zadania.

Z przeprowadzonego eksperymentu wynika jednoznacznie, iż przełożone przy użyciu tekstów paralelnych wezwania sądowe charakteryzują się poprawną terminologią prawniczą oraz uzualnymi konstrukcjami słowotwórczymi i syntaktycznymi, np. konstrukcjami imiesłowowymi. Natomiast tłumaczenia sporządzone z użyciem słowników zawierają nie zawsze poprawną terminologią prawniczą, np. *oskarżony* - **Beschuldigter*, *strona pozwana* - **angeklagte Partei* oraz charakteryzują się nagromadzeniem nietypowych dla niemieckiego konstrukcji, które skalkowano z języka polskiego. Ponadto w przypadkach obu typów tłumaczeń – czy to z wykorzystaniem słownika, czy też tekstów paralelnych - pojawiają się drobne błędy językowe, jak np. niewłaściwe użycie rodzajnika, niepoprawna deklinacja rzeczownika, brak kongruencji, błędy interpunkcyjne (np. brak użycia przecinków lub niewłaściwe ich użycie albo brak kropki na końcu zdania) oraz czasami błędy stylistyczne. Do typowych błędów wszystkich osób uczestniczących w eksperymencie należy nieadekwatny przykład nazw organów wymiaru sprawiedliwości w Polsce, jak: *sąd rejonowy* oraz *sąd okręgowy*. (por. Kubacki 2008). Jako ekwiwalenty wybierano najczęściej *Amtsgericht*, *Bezirksgericht*, *Kreisgericht*, *Distriktgericht*. Tłumacze niekorzystający ze słowników posługiwali się czasami leksemami prawniczymi, które są charakterystyczne dla austriackiej lub szwajcarskiej odmiany języka niemieckiego, choć poinformowano ich, że tłumaczone dokumenty zostaną wykorzystane na terenie Niemiec (np. *stawić się* - austr. *sich einfinden*, szwajc. *vorsprechen*). Jest to prawdopodobnie związane z tym, że teksty paralelne, którymi dysponowali, pochodziły z różnych krajów niemieckojęzycznych, a słuchacze nie zwracali uwagi na różnice terminologiczne uwarunkowane różnymi systemami prawa lub nie byli świadomi, że takie różnice mogą występować. Ponadto irrelewantne było dla nich to, aby tłumaczenie zawierało jedynie leksy z jednego systemu prawnego.

Słuchacze zostali poproszeni o opatrzenie swoich tłumaczeń krótkimi komentarzami. Do podstawowych wad pracy z tekstami paralelnymi zaliczyli trudności w ustaleniu najważniejszych tekstów paralelnych oraz duży nakład czasu poświęcony na ich analizę. Również nie wszystkie terminy specjalistyczne można, ich zdaniem, znaleźć w tekstach paralelnych, co także ma miejsce w przypadku użycia słowników w przekładzie. Do zalet tłumaczenia przy pomocy tekstów paralelnych słuchacze zaliczyli natomiast pewność źródła terminologicznego oraz dostęp do słownictwa specjali-

stycznego w kontekście. Osoby tłumaczące ze słownikami za wadę uznały brak kontekstu przy podawanych w nich leksemach specjalistycznych.

Podsumowanie

Teksty paralelne jako oryginały w języku docelowym w odniesieniu do treści w języku wyjściowym odgrywają w praktyce translacyjnej ogromną rolę. W przeciwieństwie do słowników nie są tekstami sztucznymi, lecz „żyją” i stanowią źródło wielu ważnych informacji potrzebnych do produkcji tekstu docelowego. Wyraża się to zwłaszcza w aktualności terminów, kontekstowości terminologii, możliwości poznania konwencji gatunku tekstowego na płaszczyźnie makro- i mikrostruktury oraz przekazywaniu wiedzy specjalistycznej. Jednakże dobierając teksty paralelne, należy zwrócić uwagę na ich jakość. Czasami z trudem da się odróżnić tekst paralelny od tłumaczenia, jak to widać na przykładzie portalu prawnego EUR-Lex. Z perspektywy funkcjonalnej teksty paralelne są nieodzowne, gdyż dzięki nim tłumacz jest w stanie zapewnić ekwiwalencję na płaszczyźnie całego tekstu, tzn. może wyprodukować taki tekst, który w kulturze języka docelowego będzie spełniał tę samą funkcję, jaką spełnia oryginał w kulturze języka wyjściowego. Jeżeli oczekiwania odbiorców tekstu docelowego związane z funkcją i semantyką tekstu zostaną zrealizowane, to produkt w postaci translatu nie musi od razu zostać rozpoznany jako tłumaczenie. W ten sposób dzięki wykorzystaniu tekstów paralelnych mogą powstawać profesjonalne tłumaczenia, które będzie czytać się jak oryginał. Teksty paralelne są zatem przydatnym wzorcem dla tłumaczy podczas produkcji tekstu docelowego. W idealnym przypadku można nawet przejmować całe fragmenty tekstu paralelnego do tekstu docelowego.

W związku z tym, iż na temat tekstu paralelnego nie ma pogłębionych opracowań naukowych, nasuwa się wniosek, iż teksty paralelne, mimo ogromnego znaczenia dla tłumaczy oraz ich wykorzystania w przekładzie tekstów specjalistycznych, zostały zaniedbane w teorii przekładoznawczej. Przy tym należy wskazać na ich bardzo duży potencjał w praktyce translacyjnej, gdyż przyczyniają się one do osiągnięcia optymalnej jakości przekładu oraz oszczędności czasu poświęcanego na wyszukiwanie różnych istotnych dla tłumacza informacji. Z tych względów teksty paralelne powinny być nieodzownym narzędziem w pracy każdego, a zwłaszcza specjalistycznego, tłumacza.

Bibliografia

- Bergmans, Bernhard, 2007, *Juristische Informationen suchen - bewerten - beschaffen -aktualisieren*, Aachen: Shaker.
- Biernacka-Licznar, Katarzyna, Żuchowska, Ewa, 2012, *Egzamin na tłumacza przysięgłego. Zbiór dokumentów włoskich*, Warszawa: C. H. Beck.
- Bungarten, Theo, red. 1992, *Beiträge zur Fachsprachenforschung. Sprache in Wissenschaft und Technik, Wirtschaft und Rechtswesen*, Tostedt: Attikon.
- Fabricius-Hansen, Cathrine, 2007, *Paralleltext und Übersetzung in sprachwissenschaftlicher Sicht*, [W:] *Übersetzung, Translation, Traduction. Ein internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung*, red. H. Kittel et al., Berlin/New York: de Gruyter, s. 322-329.
- Göpferich, Susanne, 2005, *Paralleltexte*, [W:] *Handbuch Translation*, red. M. Snell-Hornby et al., Tübingen: Stauffenburg, 184-186.
- Hohnhold, Ingo, 1990, *Übersetzungsorientierte Terminologiearbeit. Eine Grundlegung für Praktiker*. Stuttgart: InTra.
- Holz-Mänttari, Justa, 1981, *Hilfsmittel des Übersetzers. Hilfstexte als Hintergrund- und Paralleltexte*, [W:] *Mitteilungsblatt für Dolmetscher und Übersetzer* 27:5, s. 8-9.
- Iluk, Jan, Kubacki, Artur, 2003, *Wzory polskich i niemieckich dokumentów do ćwiczeń translacyjnych*, Katowice: Gnome.
- Iluk, Jan, Kubacki, Artur Dariusz, 2006, *Wybór polskich i niemieckich dokumentów do ćwiczeń translacyjnych*, Warszawa: Promocja XXI.
- Jeglińska, Beata, Ndiaye Iwona Anna, red. 2011, *Wybrane dokumenty z komentarzami dla tłumaczy języka rosyjskiego (prawo cywilne i administracyjne)*. Seria Teoria i praktyka przekładu. Olsztyn: Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie.
- Kielar, Barbara Zofia, 1991, *Problemy tłumaczenia tekstów specjalistycznych*, [W:] *Teoretyczne podstawy terminologii*, red. F. Grucza, Wrocław: Ossolineum, s. 133-140.
- Kierzkowska, Danuta, red. 2011, *Kodeks tłumacza przysięgłego z komentarzem 2011*, Warszawa: Translegis.
- Kubacki, Artur Dariusz, 2007, *Problemy tłumaczenia niemieckojęzycznych dokumentów samochodowych*, [W:] *Współczesne kierunki analiz przekładowych*, red. M. Piotrowska, Kraków: Tertium, s. 121-132.
- Kubacki, Artur Dariusz, 2008, *Zestawienie niemieckich i polskich ekwiwalentów nazw władzy sądowniczej*, [W:] „Lingua Legis” nr 16, s. 52-67.
- Kubacki, Artur Dariusz, 2012, *Problemy terminologiczne w tłumaczeniu uwierzytelnionym polskich i niemieckich dokumentów USC*, [W:] *Przekład - teorie, terminy, terminologia*, red. J. Dybiec-Gajer, M. Piotrowska, Kraków: Tertium, 151-160.
- Kubacki, Artur Dariusz, 2011, *Neue Auswahl deutschsprachiger Dokumente*, Warszawa: Translegis.
- Kubacki, Artur Dariusz, 2012, *Tłumaczenie poświadczone. Status, kształcenie, warsztat i odpowiedzialność tłumacza przysięgłego*, Warszawa: Wolters Kluwer Business.
- Krzysztoforska-Weisswasser, Zofia, 1995, *Wykorzystanie tekstów paralelnych przy tłumaczeniu wyroków w procesie cywilnym*, „Lingua Legis” nr 2, s. 18-20.
- Matulewska, Aleksandra, 2010, *Teksty paralelne a ustalenie konotatów i denotatów na potrzeby przekładu polsko-angielskiego*, „Legilingwistyka Porównawcza” nr 3, s. 57-70.
- Pieńkos, Jerzy, 1999, *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie - Prawo w języku*, Warszawa: Oficyna Prawnicza Muza.
- Spillner, Bernd, 1981, *Textsorten im Sprachvergleich: Ansätze zu einer kontrastiven Textologie*, [W:] *Kontrastive Linguistik und Übersetzungswissenschaft: Akten des Internationalen Kolloquiums Trier/Saarbrücken*, red. W. Kühlwein et al., München: Fink, s. 239-250.
- Voellnagel, Andrzej, 1980, *Jak nie tłumaczyć tekstów technicznych*. Warszawa: WNT.

- Weigt Z., 2010, *Fachtext in studentischer Übersetzung*, [W:] *Fachsprachenpropädeutik im Germanistikstudium*, red. M. Duś, G. Zenderowska-Korpus, Częstochowa: Wydawnictwo WSL, s. 103-117.
- Wilss, Wolfram, 1996, *Übersetzungsunterricht. Eine Einführung: Begriffliche Grundlagen und methodische Optimierungen*, Tübingen: Narr.

